

Posudek oponenta disertační práce

Mgr. et Mgr. Jakuba Poláka, Ph.D.: "Neuropsychologie fobické reakce na hady"

předložené v roce 2021 na Katedře psychologie FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Předložená práce se věnuje lidské emocionální reakci na hady, kterou studuje velmi komplexně. Zaměřuje se na několik rovin, od rozlišování různých percepčních atributů zástupců různých druhů hadů, přes vývoj českých nástrojů k zachycení subjektivního hodnocení strachu z hadů a habituální náchylnosti k odporu, dále pak na rovinu fyziologické a neuropsychologické odpovědi na prezentaci statických vizuálních reprezentací různých druhů hadů. Práce tvoří promyšlený celek, je zprávou nejen o práci disertanta, ale většího výzkumného týmu; tomu odpovídá i skutečnost, že je postavena na 9 publikovaných pracích (autor je 4x prvním autorem), které doplňuje velmi dobře zpracovaný teoretický úvod a dosud nepublikovaný výzkum neurálních korelátů strachu a odporu z hadů. Rozsah práce je 250 stran textu a 230 stran příloh.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Cílem disertačního projektu je odhalit specifické reakce na hady v závislosti na konkrétních percepčních charakteristikách, které odlišují různé druhy hadů. Autor zaznamenal limity dosavadního výzkumu, zejména nepropojenost různých rovin reakce lidí na hady (subjektivně behaviorální, fyziologické a neurální) a nedostatečnou diferenciaci podnětu, tj. různých druhů hadů a shrnuje tak ve své disertaci výzkum, který se pokouší tyto nedostatky řešit. Disertační práce tak prezentuje hodnotné výsledky, které již byly ve spoluautorství publikovány a jsou rozděleny do tří tematických okruhů Výzkumné části disertace. Těmito okruhy jsou: 1) validizace českých škál strachu z hadů a habituálního odporu; 2) hodnocení vizuálních podnětů vyvolávajících strach a odpor z hadů; 3) fyziologická odpověď na prezentaci obrázků jedovatých a nejedovatých hadů. K nim autor přidává výzkum, který dosud publikován nebyl a který představuje největší přiblížení se výzkumnému cíli, tj. diferencovanému pohledu na lidskou reakci na hady. Tato studie kombinuje diferenciaci na straně zkoumaných subjektů (soubor zahrnuje ofidiofobiky, arachnofobiky i osoby s nízkým resp. vysokým strachem v rámci normy, pracuje také se skóry sebezpozuzovacích škál strachu z hadů a habituálního odporu) a na straně podnětů - hadi vzbuzující strach, hadi vzbuzující odpor, kontrolní podněty - listy). Disertační práce tak ve výsledku tvoří ucelený, přesvědčivý text, který postupně prohlubuje a rozvíjí výzkumný problém a porozumění metodologickým výzvám spojeným s jeho řešením.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Autor své výzkumné směřování velmi pečlivě argumentuje, zdůvodňuje výstavbu práce už v Předmluvě a postupně linii svých úvah nad problémem doplňuje při představování dílčích kapitol. Jeho postup je srozumitelný a přesvědčivý.

2. Formální úroveň práce

I formální stránka práce je velmi přesvědčivá; práce je zpracována velmi pečlivě a doplněná množstvím odkazů, vysvětlivek a příloh. Překlepů je jen minimální množství a text je na vynikající jazykové úrovni.

3. Teoretické zdůvodnění, design výzkumu a hlavní zjištění

Teoretická část v rozsahu 40 stran je rozdělena do osmi kapitol a velmi pečlivě buduje komplexní pozadí výzkumného problému. V závěru teoretické části autor představuje dva dominantní teoretické přístupy k vysvětlování lidského strachu z hadů, tj. koncept modulu strachu Öhmana a Minekové (2001) a teorii detekce hada Isbellové (2006). Zatímco teorie detekce hada zdůrazňuje evoluční pohled, koncept modulu strachu je neuropsychologický. Je dobré, že autor při představování klíčových teoretických konceptů, z nichž vychází, připomíná ještě koncept biologické připravenosti učení (někdy označovaný jako Garcia efekt), byť odkazuje pouze na Seligmana (1971) a opomíjí původní text Garcia a Koellinga z r. 1966. Podobně si kladu otázku, proč autor nezmiňuje FEAR modul popsáný Pankseppem (1998), který patrně ovlivnil i úvahy Öhmana. Celkově je nicméně teoretická část práce zpracována výborně, v dostatečné šíři a z mého pohledu neopomíjí žádnou souvislost důležitou pro porozumění autorova výzkumného přístupu. Navíc je velmi čtivá a pro čtenáře laika, za něhož se v oblasti výzkumu reakce na hady považuji, velmi přívětivá přesným vysvětlováním klíčových konceptů.

Výzkumná část práce postupně seznamuje s dílčími výsledky autora při studiu tématu lidského strachu z hadů od r. 2016. Jejich uspořádání v předložené práci je srozumitelné a z hlediska postupu výzkumu logické. Od validizace sebeuposuzovacích škál přes studium schopnosti lidí odlišovat morfologické znaky ohrožujících zvířat a posléze různých druhů hadů, přes kulturní invarianci tohoto nálezu po rozlišování reakce strachu a odporu na prezentaci vizuálních reprezentací různých druhů hadů. Všechny tyto dílčí výsledky už byly publikovány v prestižních časopisech a prošly tedy náročným peer-review. Z pohledu výzkumu prezentovaného v poslední části práce (dosud nepublikované studie neurálních odezev na prezentaci obrázků strach a odpor vzbuzujících hadů) si nicméně kladu otázku, proč autor v předložené disertaci pracuje s dotazníkem strachu z hadů (SNAQ, který ovšem - alespoň podle mého laického odhadu obsahuje alespoň dvě položky odkazující spíše na odpor než na strach) zatímco odpor operacionalizuje široce habituálně, bez vazby na hady. Je možné, že i tenhle rozdíl přispívá tomu, že jeho výsledky nejsou zcela v souladu s jeho hypotézou?

Další otázku, kterou prezentace poslední studie vzbuzuje, je v teorii zmíněny odkaz na modulární pohled na emoce (autor na str. 182 zmiňuje dimenzionální přístup Russella, který výrazně ovlivňuje neuropsychologické zkoumání, i Barrettovou, připomínající konstrukcionistický přístup k emocím, který parafrázuje modulární pohled na tyto jevy), který ovšem design a interpretace této studie využívá jen velmi střídmě. Chápu ovšem, že propojit teorii modulů s teorií detekce hada při přemýšlení o designu je extrémně náročné a tak lze postupovat po jen malých krocích a vztahovat se jen k dílčím předpokladům o povaze lidského strachu z hadů (v případě závěrečné studie tedy odhlížíme od modularity a přikláníme se spíše k hledání neurálních fingerprintů strachu a odporu?). Cením si toho, že autor v interpretaci svých nálezů připomíná časovou rovinu – pre-attentivní a post-attentivní část zpracování vizuální informace a vliv zpětné regulace (aktivace AA a PFC). Připomíná mi to požadavek Le Douxe (2015) na rozlišování podmiňování strachu a podmiňování hrozby.

4. Přínos práce

Hlavní přínos předložené disertační práce spatřuji v uceleném zmapování otázky lidského strachu z hadů. Výzkumným přínosem je nepochybně zmapování neurálních korelátů strachu a odporu v reakci

na prezentované obrázky hadů různých druhů (vzbuzujících subjektivně referované pocity strachu a odporu). Domnívám se, že práce může stimulovat i další diskusi v oblasti modulárního přístupu k emocím a k může pomoci většímu zájmu o rané a pozdní fáze zpracování emociogenních podnětů, od časných nevědomých až po vědomé a regulované. Jednoznačně tak lze práci chápat jako přínosnou jak pro evoluční psychologii, tak pro psychologii emocí.

IV. Dotazy k obhajobě

Jak už jsem naznačila, text práce je zajímavý, inspirující a otevírá i obecnější otázky, které by mohly být námětem pro diskusi při obhajobě.

1. Zajímala by mě autorova úvaha o tom, jakou informaci vlastně přináší nespécifická škála odporu, kterou v práci používá pro sebeposouzení (DS-R). Jak ji vnímá ve srovnání se škálou SNAQ a také, jak velkou korespondenci mezi respondentními (sebeuposuzovacími) a operantními daty (fyziologické, resp. neurologické indikátory) očekává.
2. Uvítám také autorovo porovnání modulárních přístupů Pankseppa, Le Douxe a Öhmana a Minekové.
3. Ráda bych se také autora zeptala, jak vnímá potenciál dimenzionálního nebo diskrétního přístupu při výzkumu reakcí na prezentaci evolučně vyprofilovaných ohrožujících podnětů.

V. Závěr

Předložená disertační práce obsahuje významné výzkumné výsledky a je přesvědčivým svědectvím o schopnosti disertanta samostatně bádát a přinášet nové poznatky.

Práce více než splňuje požadavky kladené na disertační práce v oboru Obecná psychologie a proto ji doporučuji k obhajobě. Předloženou disertační práci předběžně klasifikuji jako prospěl.

V Českých Budějovicích, 14. 8. 2021

prof. PaedDr. Iva Stuchlíková, CSc.

Panksepp J (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford University Press: New York.

Le Doux, J. (2015). APS W. James Award Address, 2015 APS Annual Convention, New York.